

Meerduidigheid in connectiviteit

Jan Renkema

In dit artikel wordt een bijdrage geleverd aan de beschrijving van meerduidige tekstrelaties. De beschrijving is gebaseerd op vier variabelen in tekstverbindingen: naast de status van de delen (nucleus en satelliet) en de anaforische dan wel kataforische verbinding worden ook 'aanhechtpunt' en 'ankerplek in de beschrijving' betrokken. Het beschrijvingsmodel wordt geïllustreerd aan de hand van een tekstje dat binnen de Rhetorical Structure Theory al drie analyses kent. Tot slot wordt een procedurevoorstel gepresenteerd voor het benoemen van meerduidige tekstrelaties.

1 Inleiding

Ruim een halve eeuw geleden verscheen een artikel dat nu bekend staat als het startpunt van de tekstwetenschap (Harris, 1952). Harris, die in een voetnoot zijn student Noam Chomsky bedankte, schetste met zijn voorbeeldanalyse van een advertentie twee taken voor de 'discourse analysis': a. de relatie tussen tekst en samenleving op het spoor komen; b. de samenhang tussen opeenvolgende zinnen beschrijven. In dit artikel wil ik een bijdrage leveren aan de tweede taak.

In de tekstwetenschap zijn twee benaderingen voor het beschrijven van samenhang gezaghebbend geworden. De eerste is de lexicale benadering van Halliday en Hasan (1976) met hun onderverdeling in repetitie, pronominale verbindingen en -nymische relaties (synonymie, antonymie, meronymie, enz.). Deze cohesieanalyse is verder uitgebouwd in Martin (1992), en heeft daarna nauwelijks nieuwe impulsen gekregen. Problemen geven vooral niet-klassieke -nymische relaties, collocaties en andere vormen van 'fuzzynymie'. Bijvoorbeeld het gegeven dat twee opeenvolgende zinnen ook lexicaal verbonden kunnen zijn door de woorden *douane* in de eerste, en *hasj-tandpasta* in de tweede zin.

De tweede benadering is de retorische analyse van Mann en Thompson (1988). Een goed overzicht van de talrijke analyses en toepassingen bieden Taboada en Mann (2006a), Taboada en Mann (2006b) en www.sfu.ca/rst. De retorische benadering staat onder kritiek op diverse punten, o.a. de subjectiviteit van de analyses, het gebrek aan systematiek in de set tekstrelaties, de definities van de relaties, en het onvermogen om meerduidigheid in relaties te verdisconteren in de analysepraktijk.

Dit artikel heeft als onderwerp de meerduidigheid van tekstrelaties, en probeert een bijdrage te leveren aan een inzichtgevende beschrijving met behulp van elementen uit de lexicale benadering. Het doel van deze beschrijving is: verklaren waarom het zo lastig is om bepaalde tekstrelaties eenduidig te benoemen. Hiertoe worden de factoren in kaart gebracht die ertoe kunnen leiden dat verschillende beoordelaars tot verschillende interpretaties komen. In paragraaf 2 zullen eerst enkele voorbeelden van meerduidigheid de revue passeren. Paragraaf 3 gaat in op de vraag welke elementen een rol spelen in het beschrijven van samenhang. Met behulp van de hier gemaakte onderscheidingen wordt in paragraaf 4 aangegeven hoe een tekst in de retorische benadering verschillende analyses kan krijgen. Tot slot wordt in paragraaf 5 het begin van een 'procedurevoorstel' gepresenteerd voor het benoemen van meerduidige relaties, aan de hand van enkele clusters van gemakkelijk te verwisselen

tekstrelaties. Dit voorstel is geïnspireerd op indelingscriteria voor de samengestelde zin in een traditionele grammatica van ruim een eeuw oud (Den Hertog, 1903/1904). Het gaat hier om een aantal suggesties op basis waarvan men kan beargumenteren waarom de interpretaties van tekstrelaties kunnen verschillen in adequaatheid.

2 Voorbeelden van meerduidigheid

In analyses van tekstrelaties komt het nogal eens voor dat een relatie tussen zinnen verschillende benoemingen kan krijgen. Neem de volgende ‘tekstoïde’:

- (1) Piet is directeur. Je moet de zaak aan hem voorleggen.

De relaties die hier in aanmerking komen, zijn: reden, conclusie, rechtvaardiging en motivatie. De reden-relatie lijkt het meest inhoudelijk¹, dat wil zeggen onafhankelijk van de spreker of de aangesprokene: “omdat Piet ..., moet je ...” In deze relatie is de eerste zin ondergeschikt aan de tweede. De conclusie-relatie lijkt voor de hand te liggen als beide zinnen hetzelfde gewicht hebben: “A, dus B.” De rechtvaardiging en motivatie zijn meer communicatiegericht. Bij de rechtvaardiging-relatie lijkt de spreker meer in het vizier te komen, de spreker die de eerste zin gebruikt om zijn claim in de tweede zin te onderbouwen. In de motivatie-relatie komt de aangesprokene meer in beeld; de eerste zin wordt dan gebruikt voor een aansporing via het woordje ‘moet’. Welke relatie is nu de juiste, of zijn ze alle vier goed? In elk geval lijken er verschillende aspecten van de twee zinnen een rol te spelen in de benoeming. In het volgende schema staat S (van satelliet) voor een ondergeschikte zin, en N (nucleus) voor een kernzin.

(1a)	reden	S → N	inhoudelijk
	conclusie	N → N	inhoudelijk
	rechtvaardiging	S → N	claim van de spreker
	motivatie	S → N	appèl op de aangesprokene

Niet alleen het gegeven of een zin S- of N-status heeft, of het perspectief op spreker of aangesprokene lijkt een rol te spelen bij het benoemen van tekstrelaties. Ook de interpretatierichting is van belang. Het volgende voorbeeld bevat een N en een S.

- (2) Piet is depressief. Zijn vrouw is bij hem weggelopen.

De relatie tussen deze twee zinnen kan benoemd worden als oorzaak of gevolg. In de gevolg-relatie gaat het om S → N; in de oorzaak-relatie om N ← S.

De definities van tekstrelaties binnen RST² kunnen leiden tot verschillende benoemingen van dezelfde sequentie. Bovendien wijkt RST soms ook af van andere benaderingen. Bateman en Rondhuis (1997) vergelijken bijvoorbeeld de uitkomsten van drie benaderingen aan de hand van het volgende voorbeeld, de slotzinnen uit een toespraak van president Bush (de vader van, in een rede voorafgaand aan de Golfoorlog van 1991).

- (3) Vijf maanden lang hebben we gezocht naar vrede, en gewacht tot de Iraakse leider tot inkeer kwam. Aan wat nu gaat gebeuren is maar één man schuldig – Saddam Hussein.

De tekstrelatie tussen deze twee zinnen wordt in drie benaderingen verschillend benoemd:

- (3a) tekstrelaties in (3)
resultaat	Lascardes en Asher (1991), Segmented Discourse Representation Theory
conclusie	Martin (1992), Conjunctive Relations
rechtvaardiging	Mann en Thompson (1988), Rhetorical Structure Theory

Hier lijkt de S- of N-status van de eerste zin verantwoordelijk is voor het verschil tussen resultaat en conclusie enerzijds ($N \rightarrow N$) en rechtvaardiging anderzijds ($S \rightarrow N$). Het verschil tussen resultaat en conclusie dan wel rechtvaardiging lijkt te worden veroorzaakt door het verschil tussen al dan niet communicatiegericht. Een resultaat lijkt meer tekstgericht. Een conclusie is een handeling van de spreker. Bij een rechtvaardiging gaat het erom dat de spreker de eerste zin gebruikt als argument voor de bewering in de tweede zin.

3 Een beschrijvingskader voor meerduidigheid

Voor een verklaring van de meerduidigheid van tekstrelaties is het dienstig om nauwkeurig na te gaan welke variabelen³ een rol spelen wanneer we twee elementen – twee doosjes, twee stukjes hout, enz. – aan elkaar verbinden.

- (4) variabelen bij verbindingen
- a. 'status van de delen'
 - b. 'bindrichting'
 - c. 'aanhechtpunt'
 - d. 'ankerplek'

Er is ten eerste de 'status van de delen'. Bij twee elementen X en Y kunnen de delen gelijkwaardig zijn, maar we kunnen ook een kleiner of minder belangrijk deel aan een groter of belangrijker deel hechten. Er is ten tweede de 'bindrichting'; we kunnen X aan Y hechten, maar het kan ook andersom. Deze twee variabelen zijn in de voorbeelden in de vorige paragraaf al ter sprake geweest. In de RST wordt de status van de delen beschreven in de definities van tekstrelaties, met de begrippen nucleus (N) en satelliet (S). De bindrichting wordt voor een deel verdisconteerd in het feit dat een S voor of na de N verbonden wordt met de N. De twee andere variabelen zijn in de bestaande benaderingen niet terug te vinden. De variabele 'aanhechtpunt' geeft aan welk deel uit X of Y gebruikt wordt om de verbinding met het voorafgaande of volgende element te maken. En de variabele 'ankerplek' geeft aan met welk deel uit het voorafgaande of volgende element de verbinding wordt gemaakt.

Deze variabelen kunnen als volgt worden uitgewerkt in een beschrijving van tekstsamenhang, van connectiviteit.

(5) Vier variabelen in connectiviteit

1 (a)symmetrische verbinding

 $X-Y$ $X-y$ $x-Y$ $X-y-z$... $X-y/Y-z$

2 anaforische of kataforische binding

 $X \leftarrow Y$ $X \rightarrow Y$ $x \rightarrow Y$ $X \leftarrow y$ $X \rightarrow y$ $x \leftarrow Y$ $x \leftarrow y \rightarrow z$

3 de locus

4 het antecedent of postcedent

De status van de verbinding geeft aan of de verbinding symmetrisch dan wel asymmetrisch is, hier weergegeven met hoofdletters en kleine letters. Hierbij gaat het om meer mogelijkheden dan RST biedt (N-N, N-S en S-N). Een nucleus kan ook twee of meer satellieten hebben: $X-y-z$, enz. En er is ook een constructie denkbaar waarbij een satelliet van een voorafgaand element als nucleus fungeert bij een volgend element: $X-y/Y-z$.

De richting van de verbinding kan anaforisch of kataforisch zijn. De bindrichting staat los van de N- of S-status van de zin. En het kan ook voorkomen dat een zin ana- en kataforische binding bevat ($x \leftarrow y \rightarrow z$).

De locus geeft het forische deel in een element aan; het beschrijft welk deel in het aan te hechten element verbonden wordt met een voorafgaand of volgend element. Dat kan één woordje zijn, bijvoorbeeld 'zij' dat naar 'Marie' verwijst, maar het kan ook, ongespecificeerd een hele zin zijn, bijvoorbeeld 'het is de verkoudheid' dat verbonden kan worden met het voorafgaande 'ik ga niet naar school'. Het antecedent of postcedent geeft het deel aan waarmee de verbinding wordt gemaakt. In de volgende paragraaf wordt aangegeven hoe dit beschrijvingskader kan worden toegepast bij het verklaren van meerduidigheid.

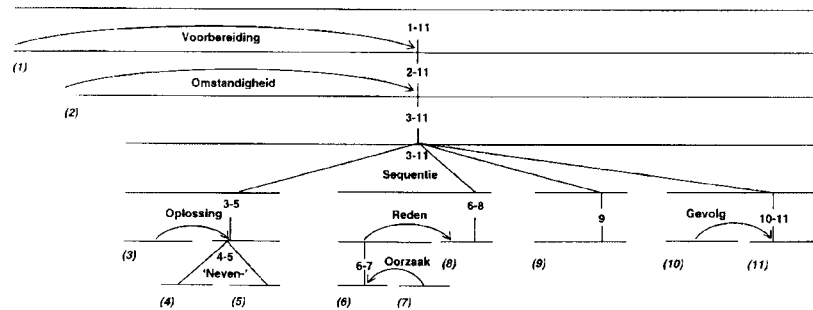
4 Één tekst, verschillende analyses

Als voorbeeld wordt hier een tekst genomen die in het RST-corpus, zie www.sfu.ca/rst, als enige drie verschillende analyses kent. Het gaat om een tekstje uit de jaren zestig, afkomstig uit *Readers Digest*, over moeder Theresa. Hier volgt eerst de vertaalde tekst, met de analyse in (7) en een variant voor de laatste zinnen in (8).

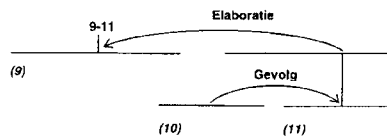
(6) Moeder Theresa

(1) Moeder Theresa geeft mensen vaak een onverwacht advies. (2) Toen een groep Amerikanen, onder wie veel leerkrachten, haar in Calcutta bezocht, (3) vroegen zij haar om een advies voor hun gezinnen thuis. (4) "Lach naar je vrouw", zei ze. (5) "Lach naar je man." (6) Overwegend dat het advies misschien simplistisch was, (7) afkomstig van een ongetrouwd iemand, (8) vroeg een van hen: "Bent u getrouwd?" (9) "Ja", antwoordde zij tot hun verrassing, (10) "en ik vind het soms moeilijk om naar Jezus te lachen. (11) Hij kan heel veeleisend zijn."

(7) Een analyse volgens RST

(8) Een andere RST-analyse van het laatste deel

Deze tekst is als illustratie gekozen omdat er naast de drie structureel verschillende analyses nog andere denkbaar zijn, die vooral qua benoeming van tekstrelatie verschillen. Deze verschillen kunnen worden beschreven met de vier variabelen in connectiviteit.

In de drie RST-analyses wordt de relatie tussen 6 en 7 benoemd als oorzaakrelatie, met 6 als nucleus en 7 als satelliet: $N \leftarrow S$.

(9) ... (6) Overwegend dat het advies misschien simplistisch was, (7) afkomstig van een ongetrouwd iemand ...

Maar er zijn geen argumenten te geven die een benoeming als 'omstandigheid' of 'verklaring' zouden verbieden. Deze drie benoemingen zijn gerelateerd aan verschillen in locus en antecedent.

- (9a)
<i>oorzaak</i>	
locus	'een ongetrouwd iemand'
antecedent	'dat het advies (...) simplistisch was'
<i>omstandigheid</i>	
locus	'afkomstig van een ongetrouwd iemand'
antecedent	'dat het advies (...) simplistisch was'
<i>verklaring</i>	
locus	'een ongetrouwd iemand'

antecedent 'dat het advies misschien simplistisch was'

De oorzaak-relatie heeft alleen betrekking op het ongetrouwd zijn dat leidt tot een simplistisch advies. De woorden 'afkomstig' en 'misschien' horen dus niet thuis in de locus respectievelijk het antecedent. De omstandigheid-relatie betreft de situatie erbij waarin dat advies wordt gegeven; daarom hoort 'afkomstig' in de locus van de omstandigheid-relatie. En bij een verklaring kan een modaal woord passen dat niet ter zake doet bij een oorzaak of een omstandigheid. Daarom komt 'misschien' in het antecedent van de verklaring-relatie.

In de twee RST-analyses kunnen de zinnen 10 en 11 op hetzelfde niveau staan als 3-5 en 6-9 (zie de eerste analyse), maar ze kunnen ook als elaboratie van zin 9 worden gezien (zie de tweede analyse). In termen van locus en antecedent kan dit verschil als volgt worden beschreven.

(10) (10) en ik vind het soms moeilijk om naar Jezus te lachen. (11) Hij kan heel veeleisend zijn.

(10a) *sequentie* na 3-5 en 6-9 N-N-N
 locus 'en'
 antecedent 'gebeurtenis' (3-5) 'interne gebeurtenis plus actie' (6-9)

elaboratie van 9 N ← S
 locus 'en'
 antecedent 'ja, antwoordde zij'

Als de sequentie 10-11 op hetzelfde niveau staat als 3-5 en 6-9, gaat het om een drievoudige N-relatie; deze onderdelen zijn te omschrijven met elementen uit de verhaalgammatica: waarin 10-11 als 'reactie' volgt op een actie.

De relatie tussen 10 en 11 wordt in alle drie analyses beschreven als gevolg. Maar ook de oorzaak-relatie is mogelijk. Wel moet dan de N-S verhouding andersom liggen:

(11) gevolg of oorzaak

<i>gevolg</i>	S → N richting: kataforisch
locus	'het (is) soms moeilijk om naar Jezus te lachen'
postcedent	'hij kan heel veeleisend zijn'
<i>oorzaak</i>	N ← S richting: anaforisch
locus	'hij kan heel veeleisend zijn'
antecedent	'het (is) soms moeilijk om naar Jezus te lachen'

Maar ook een verklaring-relatie is hier mogelijk. Ook dan moet zin 10 een N-status hebben. Een argument hiervoor is de lexicale cohesie tussen zin 10 en de zinnen 4 en 5.

(12) lexicale cohesie tussen 10 en 4-5
 locus lachen naar Jezus
 antecedent lach naar je vrouw, lach naar je man

<i>verklaring</i>	N ← S richting anaforsch
<i>locus</i>	'hij kan heel veeleisend zijn'
<i>antecedent</i>	'ik vind het soms moeilijk om naar Jezus te lachen'

Het verschil tussen oorzaak en verklaring zit in het antecedent. De woorden 'ik vind' zijn voor een oorzaak irrelevant, maar passen wel in het verklaringsaspect.

Tot zover enkele voorbeelden om te illustreren dat de verschillen in benoeming beschreven kunnen worden met de vier variabelen in connectiviteit: de status (N of S), de richting (→ of ←), de locus en het ante- of postcedent.

5 Keuzecriteria

Verschillen in benoeming inzichtelijk maken is één ding, maar hoe kan nu bepaald worden of een bepaalde benoeming adequater is dan een andere? Voor een benoeming in termen van N en S wordt een goed raamwerk geboden via de indeling van de samengestelde zin zoals uiteengezet in de klassieke grammatica van Den Hertog (1903/1904), een grammatica die ook in het (post)Chomsky-tijdperk nog wordt bewonderd.⁴ Kenmerkend voor Den Hertog zijn o.a. de volgende indelingscriteria. (Het pijltje geeft de volgorde aan.)

(13) Den Hertogs indelingscriteria voor de samengestelde zin

- 1 nevenschikking → onderschikking
- 2 adnominaal → adverbiaal
- 3a plaats/tijd → causaliteit
- 3b causaliteit: inhoudelijk → communicatiegericht

Den Hertog behandelt eerst de gevallen met N-N, en daarna die met N-S.⁵ Vervolgens worden (na de complementszinnen) de bijvoeglijke bijzinnen behandeld, dus de bijzinnen die adnominale informatie geven; deze worden in RST doorgaans als elaboratie gelabeld ("Zie je die man daar? Dat is mijn ex."). Daarna komen de bijwoordelijke bijzinnen aan de orde, met plaats en tijd vóór causaliteit (en na causaliteit nog kwaliteit en kwantiteit). Bij causaliteit wordt een onderverdeling gemaakt in o.a. oorzaak, middel, besluit, gevolgtrekking, waarbij opvalt dat de relaties waarbij spreker of luisteraar zijn betrokken behandeld worden na de relaties die ook zonder spreker of luisteraar kunnen bestaan, zoals oorzaak. Een goed voorbeeld is de volgorde voorwaarde en toegeving. Een voorwaarde-relatie, een als noodzakelijk of mogelijk voorgestelde oorzaak of reden, kan ook bestaan zonder spreker of luisteraar, maar dat geldt niet voor een toegevingsrelatie, een oorzaak of reden die als vergeefs of zonder gevolg wordt voorgesteld. Een toegeving kan gedefinieerd worden als een ontkenning – door de 'toegever', de spreker – van de verwachting die door een voorwaarde wordt opgeroepen. Vergelijk de volgende de zinnen.

- (14)
- a. Als je rijk bent, kun je veel aan goede doelen geven.
 - b. Hoewel hij rijk was, gaf hij weinig aan goede doelen.
 - c. Hoewel hij arm was, gaf hij veel aan goede doelen.

Voorbeeld (14a) is een zin met een voorwaarde-relatie, waarbij spreker of luisteraar niet in het vizier komt.⁶ In (14b) met (14c) als pendant-formulering wordt uitgesproken dat de spreker eigenlijk iets anders had verwacht. Binnen de causaliteitsrelaties van Den Hertog is de laatste, de toegeving, bij uitstek de relatie die impliciet de schrijver of spreker ten tonele voert.

De drie indelingscriteria vormen een goede basis voor een procedure waarmee meerduidigheid van tekstrelaties in de analysepraktijk kan worden behandeld. Als vastgesteld is dat een zinssequentie meer dan één label kan krijgen, als gevolg van verschillende visies op de status van de zinnen (N of S), de interpretatierichting, of de locus dan wel het ante-/postcedent, dan kan gewerkt worden volgens de indeling van Den Hertog. Deze indeling kan gezien worden als een indeling volgens het principe van stijgende informativiteit of 'rijkdom aan connectiviteit'.

Het eerste indelingscriterium, eerst nevenschikking dan onderschikking, kan ook als volgt gelezen worden: nevenschikking geeft doorgaans minder samenhang dan onderschikking. Immers bij onderschikking wordt er niet alleen gekoppeld maar wordt ook het relatieve belang van de zinnen aangegeven.

Het tweede indelingscriterium, eerst adnominaal dan adverbiaal, wil ook zeggen dat een toevoeging bij een nominaal element (de man, die daar loopt) minder informatie lijkt te verschaffen dan de invulling van een adverbiaal element in tijd, plaats en causaliteit. (De man loopt daar, omdat hij naar iemand op zoek is.)

Het derde indelingscriterium, eerst inhoudelijk dan communicatiegericht, geeft ook aan dat een tekstrelatie waarbij spreker of luisteraar in het vizier komt, meer informatie verschaft over de bedoeling van de tekst dan een inhoudelijke tekstrelatie.

Hoe werkt nu deze benadering in de analysepraktijk? Hieronder staan tot slot enkele voorbeelden van clusters van labels, labels die ook blijken de op internet gepubliceerde RST-analyses vaak gelijktijdig van toepassing zijn op zinssequenties. Bij clusters als deze kan als benoemingsstrategie worden toegepast: kies de relatie met de hoogste informativiteit of connectiviteit.⁷

- (15) sequentie, oorzaak
Zij kreeg een kind in maart, en trouwde in april.

De relatie tussen de twee zinnen kan gezien worden als post hoc, de tijdsrelatie, en als propter hoc, de oorzaakrelatie. Een temporele relatie met N-N, heeft een lagere informativiteit dan een oorzaak-relatie met S-N. Daarom geeft de oorzaak-relatie hier een rijkere interpretatie.

- (16) oorzaak, bewijs
Hiernaast hebben ze een feestje. Anders zou het nooit zo vol staan met auto's.

De relaties oorzaak (S-N) en bewijs (N-S) verschillen hier in interpretatierichting, maar ook op het aspect communicatiegerichtheid. Een oorzaak is feitelijk, maar een bewijs is evidentie die door de spreker als zodanig wordt aangevoerd. Daarom is hier de bewijs-relatie rijker.

- (17) sequentie, oorzaak, voorwaarde
Roer de poeder langzaam door de vloeistof. Het mengsel zal dik worden.

Zie onder voorbeeld (15) voor sequentie en oorzaak. Het verschil tussen oorzaak en voorwaarde is dat een voorwaarde een oorzaak met beperking is, namelijk dat de oorzaak moet plaatsvinden, en dat daar in dit geval menselijk handelen bij nodig is. Daarom is de voorwaarde-relatie rijker.

- (18) voorwaarde, oplossing
 Wil je nu al bruin worden? Kom naar Solarium Zonnecentrum.

Het verschil tussen voorwaarde (S-N) en oplossing (N-S) is hier niet alleen de interpretatierichting. Een oplossing is meer communicatiegericht dan een voorwaarde omdat een oplossing een probleem vooronderstelt. De aangesprokene is daarmee duidelijker in het vizier dan bij een voorwaarde. Daarom is hier de oplossings-relatie te verkiezen.

Met deze benadering hoop ik een bijdrage te hebben geleverd aan het verantwoord van meerduidigheid en aan een oplossing voor de analysepraktijk. Meerduidigheid heeft nu niet meer te worden uitgelegd als armoede van analyseschema's binnen RST of andere teksttheorieën. Wanneer vanuit de tekstrelationele benadering meer aansluiting wordt gezocht bij de cohesieanalyse, in termen van locus en ante-/postcedent, kan inzichtelijk gemaakt worden waarom een bepaalde relatie meerduidig is. Een bijkomend voordeel van deze benadering is dat zo de twee meest gezagvolle theorieën over tekstsamenhang (RST en de cohesieanalyse) van elkaar kunnen profiteren.

In de analysepraktijk kan dan volgens het principe van 'mate van connectiviteit' gekozen worden uit de mogelijke tekstrelaties. Met deze procedure kan de verzuchting van een van de leidende onderzoeksters in RST verleden tijd worden (Taboada 2004, p. 124: "Replication of the analyses is a thorny issue in RST."). Maar een voorbehoud is hier op zijn plaats. In de vorige zin stond niet voor niets 'verleden tijd worden'. In deze bijdrage zijn slechts enkele voorbeelden gegeven van zinssequenties met meervoudige tekstrelaties. De benoemingsprocedure vooronderstelt een beredeneerde ordening van alle gangbare tekstrelaties op basis van 'mate van connectiviteit'. Wellicht kan dit artikel daartoe de aanzet vormen.

Noten

1. In deze bijdrage wordt niet ingegaan op het semantische en/of pragmatische karakter van een tekstrelatie. Zie hierover Moore en Pollack (1992), Moser en Moore (1996) en Daamen (2005). De aanduidingen 'inhoudelijk' en 'communicatiegericht' zijn gekozen om aan te geven dat het onderscheid semantisch-pragmatisch hier niet bedoeld is. Het gaat om al dan niet retorische relaties, of relaties die al dan niet beschreven kunnen worden zonder de intenties van de spreker of schrijver erbij te betrekken (Grosz & Sidner, 1986). Of anders geformuleerd: het gaat hier om een onderscheid dat gebaseerd is op het al dan niet, of meer of minder, betrokken zijn van de spreker of schrijver. Neem bijvoorbeeld het onderscheid tussen de RST-relaties 'omstandigheid' en 'achtergrond'. In een 'omstandigheid' wordt alleen een kader voor interpretatie gegeven. De tekstrelatie 'achtergrond' voegt hier nog iets aan toe: het kader wordt als oorzaak of verklaring gepresenteerd. En in die presentatie is de spreker of schrijver duidelijker in beeld dan in de meer neutrale of objectieve 'omstandigheid'.

2. Zie voor een definitie van de tekstrelaties die in dit artikel worden genoemd: www.sfu.ca.rst.
3. Er zijn nog andere dan de hier genoemde vier variabelen, bijvoorbeeld de wijze van verbinding, al dan niet met connectief of met lexicale cohesie, of een combinatie van beide. In deze bijdrage worden alleen de vier variabelen behandeld die nodig zijn om meerduidigheid te beschrijven.
4. Uiteraard is het hier niet de plaats voor een uitgebreide behandeling. Het gaat alleen om enkele indelingsprincipes. Van Den Hertogs behandeling van de samengestelde zin valt nog veel meer te leren voor het analyseren van tekstrelaties. Bijvoorbeeld dat de oorzakelijke relatie nevenschikkend én onderschikkend kan zijn, terwijl in RST deze relatie alleen gedefinieerd wordt met N-S. Verder wordt in dit artikel afgezien van de complementszinnen (onderwerpzin, gezegdezin en voorwerpszin). Deze vormen in N- of S-status een specifiek geval van elaboratie.
5. In deze bijdrage schakel ik gemakshalve N en S gelijk aan hoofdzin en bijzin. Het is waar dat er grote verschillen zijn, zoals al blijkt uit het gedeelte voor de komma in deze zin, waar de hoofdzin slechts een kader biedt voor de bijzin, maar voor mijn betoog zijn die verschillen niet relevant.
6. Uiteraard kan ook een voorwaarde-relatie een communicatief aspect krijgen, maar dan gaat dat bijvoorbeeld via een werkwoord dat de houding van de spreker uitdrukt: "Als je rijk bent, *moet* je veel aan goede doelen geven."
7. Dit voorstel betekent niet dat er geen andere procedures zijn te ontwikkelen. Een mogelijkheid is ook om aan die relatie de voorkeur te geven die in locus en antecedent het grootste tekstbereik heeft.

Literatuur

- Bateman, J. & Rondhuis, K.J. (1997). Coherence relations: Towards a general specification. *Discourse Processes*, 24, 3-49.
- Daamen, E. (2005). Hoe eenduidig is samenhang in tekst? *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 73, 71-83.
- Grosz, B. & Sidner, C. (1986). Attention, intention and the structure of discourse. *Computational Linguistics*, 12, 175-204.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Harris, Z. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28, 1-30.
- Hertog, C.H. den (1903/1904). *Nederlandse Spraakkunst* (dl. I, II en III), ingeleid en bewerkt door H. Hulshof, Amsterdam: Versluys (1973).
- Lascarides, A. & Asher, N. (1991). Discourse relations and defeasible knowledge. *Proceedings of the 29th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (pp. 55-63). Morriston, NJ: Association for Computational Linguistics.
- Mann, W.C. & Thompson, S.A. (1986). Relational propositions in discourse. *Discourse Processes*, 9, 57-90.
- Mann, W.C. & Thompson, S.A. (1988). Rhetorical Structural Theory: Toward a functional theory of text organisation. *Text*, 8, 243-281.
- Martin, J. (1992). *English text: System and structure*. Amsterdam: Benjamins.
- Moore, J. & Pollack, M. (1992). A problem for RST: The need for multi-level discourse analysis. *Computational Linguistics*, 18, 537-544.

- Moser, M. & Moore, J. (1996). Toward a synthesis of two accounts of discourse structure. *Computational Linguistics*, 22, 409-420.
- Taboada, M. (2004). *Building coherence and cohesion: Task-oriented dialogue in English and Spanish*. Amsterdam: Benjamins.
- Taboada, M. & Mann, W.C. (2006a). Rhetorical Structure Theory: Looking back and moving ahead. *Discourse Studies* 8, 3 (to appear).
- Taboada, M. & Mann, W.C. (2006b). Applications of Rhetorical Structure Theory. *Discourse Studies* 8, 4 (to appear).
www.sfu.ca/rst